

Josep Pla

Història de la Segona República Espanyola

Manuscrit original
català inacabat

Pròleg de Maria Josepa Gallofré Virgili
Edició de Xavier Pla

DESTINO

Josep Pla

HISTÒRIA DE LA SEGONA
REPÚBLICA ESPANYOLA
(1929-abril 1933)

Manuscrit original català inacabat

Pròleg de Maria Josepa Gallofré Virgili
Edició de Xavier Pla

Edicions Destino

Obra publicada amb el suport del Departament de Cultura

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Aquesta edició s'emmarca en els resultats del projecte de recerca de la Universitat de Girona «Josep Pla i el periodisme literari a Catalunya, Espanya i Europa (1918-1981): anàlisi, interpretació i difusió d'un espai narratiu entre la ficció i la no-ficció» PGC2018-101783-B-I00.

Amb el suport de:

**memorial
democràtic**

Queda rigorosament prohibida sense l'autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats. El paper utilitzat per imprimir aquest llibre està qualificat com a ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

© Hereus de Josep Pla, 2020
© pel pròleg: Maria Josepa Gallofré Virgili, 2020
© per l'edició i la història del manuscrit: Xavier Pla Barbero, 2020
© Edicions Destino, 2020
© Columna Edicions, Llibres i Comunicació, S.A.U., 2020
Av. Diagonal, 662-664 - 08034 Barcelona

Primera edició: novembre del 2020
ISBN: 978-84-9710-301-5
Dipòsit legal: B. 18.249-2020
Fotocomposició: Moelmo, S.C.P.

CAPÍTOL I

*Estat de l'esprit públic a Espanya en 1929-1930,
últim de la Dictadura del general Primo de Rivera*

En referència al Poder Constituït, l'estat d'esprit públic a Espanya en el curs dels últims mesos de govern del general Primo de Rivera es presentava en aquests termes.

La vella política. — Els elements de la política tradicional foren tractats pel Dictador, durant tot el seu llarg període de comandament, amb una vivacíssima llibertat de llenguatge i amb un oblit total del sentit de la continuació. Cedint a una tendència sempre desperta en gairebé totes les capes de la societat espanyola, segons la qual la classe política ha constituït i constiuieix una minoria corrompuda, cínica i ineficaç acampada sobre el país—quan, de fet, potser aquesta classe ha estat l'única selecció apreciable segregada per la societat mateixa—, el dictador relegà en reiterats discursos i documents oficials als polítics anteriors al punt més baix de la jerarquia nacional adscrivint-los a l'*hampa* i a la picaresca. Sense que una afirmació semblant impliqui l'acceptació de les febleses, les absurditats, les equivocacions d'aquesta classe, hem de dir, però, que l'ímpetu crític del Dictador no tingué ni una *suite* concreta davant dels tribunals de justícia ni fou acceptat pels esprits més independents i més imparcials del país. Tractats d'aquesta manera, hauria estat difícil de suposar que aquests elements podessin mantenir, davant de la política triomfant, una posició diversa a la de franca oposició. Els guardadors de la memòria de don Antoni Maura, com el seu propi fill, el comte de la Mortera, els Srs. Sánchez-Guerra, Bugallal i Bergamín, últims representants de l'antic par-

tit conservador, els liberals de tots els matisos, el comte de Romanones i don Santiago Alba (exiliat a París), el Sr. Villanueva i el Sr. García Prieto, encarnaren, en efecte, enfront de Primo de Rivera, una franca i de vegades indiscretíssima oposició radical. Armats de l'argument que més tard Alcalá Zamora utilitzà com a *ultima ratio* per demostrar la legalitat republicana, el de que la Llibertat tenia un dret d'hipoteca sobre la constitució de 1876 que havia estat trepitjat (són les mateixes paraules del Sr. Alcalá Zamora) per la Dictadura, aquests elements demanaren el retorn als principis constitucionals i la restauració de la legalitat. Aquest programa no hauria potser passat de la innocuïtat si aquests polítics, en defensar-lo, no hi haguessin posat una punta contrària a la institució que havia permès els insults i els escarnis de què el dictador els havia cobert amb gran impunitat, sense això és, que els acusats tinguessin el dret de defensar-se.

La Casa Real. — En l'ambient de la Casa Real, hauria estat difícil de trobar, en 1929, no ja una simpatia per la política de Primo de Rivera, sinó tan solament una comprensió. Els contrastos i les incompatibilitats entre S. M. Alfons XIII i el Dictador donaren origen a una considerable quantitat d'anècdotes que foren difoses, amb una corrosiva complaença, per la premsa clandestina i per l'esprit d'oficiositat que produïeixen els períodes de censura.

¿En que se parece la gripe a Primo de Rivera?—preguntaban los chuscos palatinos, y ellos mismos respondían: «Primero en que es un mal general; segundo en que llega cuando menos se ha pensado; tercero en que no hay medio de quitárselo de encima». —¿Conoce el Rey la semejanza?—pregunté un día a la marquesa de Argüelles, que entonces privaba en Palacio.—¡Ya lo creo!—me respondió—. Se la he dicho yo y se ha reído mucho al oírlo; pero figúrate que me ha encargado que se lo cuente a Miguel...

–¿...?

–Se ha puesto furioso.

«Las animadversiones de Palacio», conclou Almagro San Martín, que és el que conta l'anècdota,¹ «son como el gris del Guadarrama, que no apaga un candil y mata a un hombre».

José Antonio Primo de Rivera, malgrat no sentir gran entusiasme per l'obra política del seu pare, el general, qualificava en 1932 duríssimament la tàctica d'Alfons XIII respecte del dictador. El futur creador de Falange Española no acceptava una reconciliació de la seva família amb Alfons XIII a menys que aquest retirés un adjectiu que amb frivolitat extremada aplicà al dictador en saber-se a Palau l'èxit del desembarc d'Alhucemas.

En tot cas, les esperances de l'oposició eren mantingudes per una sèrie de petites i de grans històries provinents dels contrastos entre els dos grans protagonistes polítics del moment. Aquests contrastos feien l'oposició còmoda. Hom tenia la certesa que el rei, que havia, en 1923, acceptat la Dictadura sense gaire bon humor, prescindiria d'aquesta política en un moment qualsevol. Tothom sentia que la tàctica del rei de mantenir la Dictadura en una inseguretat permanent creava un límit fatal a la política del Dictador i el posava sempre en situació (i això és més greu) d'acabar malament. Aquesta política, en un moment determinat, semblà molt hàbil. A la llarga, però, produí un resultat que pesà moltíssim en els futurs esdeveniments. Quan el rei, en 1931, es trobà en dificultats, els amics íntims del general Primo de Rivera recordaren la ingratitude amb què fou tractat el vell general en els últims mesos del seu comanament. Impàvids, amb una passivitat que a cop calent produí una gran estranyesa en l'opinió pública, deixaren el pas lliure a institucions que, per altra part, no sentien. El general Sanjurjo, director general de la Guàrdia Civil, el 13 abril 1931, solia recordar, amb tristesa, aquestes singulars contradiccions de la política.

1. Melchor de Almagro San Martín, *La guerra civil española. Apuntes para la historia*. Buenos Aires, Rodríguez Giles Editor [1937] [Nota de l'autor]

Catalunya. — Catalunya, gairebé com un tot, es trobava, en aquest moment, en un estat de protesta sorda contra la política dictatorial. El general Primo de Rivera havia tractat sense gratitud els catalans. Per accedir al poder, el dictador havia trobat les millors assistències, les adhesions de més qualitat en l'opinió catalana. Havia estat la situació de Barcelona, i en general de Catalunya, martiritzada pels crims de l'anarcosindicalisme i per l'absència de tota autoritat en el període de la postguerra immediata el que, el 13 de setembre de 1923, havia tret del *pronunciamiento* del general l'aire de militarada qualsevol que hauria pogut tenir per donar-li una justificació històrica indubtable. L'endemà del triomf, però, malgrat els compromisos contrets, perden una ocasió potser única per plantejar el problema català, el dictador feu una *volte-face* total. Aquesta virada inicià una persecució de totes les formes de l'esprit català que durà sis anys llargs. L'opinió no ho perdonà pas. Freda i allunyada al principi, esdevingué francament hostil en iniciar-se el període agònic de l'activitat dictatorial. El conjunt d'agravis que s'acumularen sobre Catalunya en aquest moment produïren un fet de gran transcendència ulterior: produïren el desplaçament de l'opinió pública catalana, que fins llavors havia mantingut una tònica intel·ligent i un esprit de moderació, cap a les formes d'oposició més demagògiques i perilloses. Aquest desplaçament creà un dels més grans mites de la posterior pertorbació, mite que encarnà en el coronel Macià.

Els militars. — Durant la duració de la Dictadura, una part de l'oficialitat de l'exèrcit espanyol es mantingué en plena rebeldia, de vegades públicament, de vegades clandestinament. Es produí, primer, una agitació de tipus professional militar que començà en 1926. Aquell any, en ocupar-se el govern d'uns expedients d'ascensos i recompenses per fets d'armes ocorreguts al Marroc, hom es trobà amb el fet que els cossos d'Artilleria i Enginyers estaven juramentats des de feia trenta-cinc anys per no acceptar cap ascens que no fos per rigorosa antiguitat. Aquestes armes havien pres l'acord per evitar intromissions del favor polític en

la jerarquia que els regia. Vivien, doncs, en règimen d'escala tancada. El Dictador, alegant que la política havia estat bandejada del país i que el favor era inimaginable, i freturós, d'altra banda, de donar a totes les armes el mateix règimen, obrí les escales, el que originà una topada violenta amb l'arma d'Artilleria. Per decret, imposà el seu criteri, però l'oposició dels oficials l'obligà (5 setembre 1926) a decretar l'Estat de guerra a tot Espanya i a dissoldre el cos. L'aplicació del decret de dissolució produí a la ciutatella de Pamplona un xoc vivacíssim del que resultaren morts i ferits. S'iniciaren processos, alguns contra oficials d'elevada graduació (el coronel-director de l'acadèmia de Segòvia) que acabaren amb la formulació de penes severíssimes. Això produí un moviment popular a favor dels artillers, i el Dictador, sense, però, cedir en la qüestió de fons, es mostrà disposat a tractar la qüestió amb més mirament. Les disposicions més dràstiques de la qüestió foren anul·lades, el cos d'Artilleria fou reconstruït i readmesos els oficials... A la fi de 1926, semblava que les coses entraven en el seu ordre normal. Es vegé de seguida, però, que la normalitat era més aparent que real, que la qüestió havia tingut una autèntica profunditat i que havia deixat una insatisfacció general.

El problema estrictament militar de les escales fou sempre molt difícil de separar de la corrent política d'oposició. Les dues tendències s'interfereixen constantment i, en aquesta època, neix la Unión Militar Republicana. Els polítics aprofiten les dissensions militars i, seguint la tradició revolucionària vuitcentista, cerquen el militar disposat a tirar-se al carrer i a imposar per força la llibertat. Dos grans fets, que tingueren una gran repercussió, senyalen els moments àlgids dels contactes de la revolució i d'una part de l'exèrcit: el descobriment en juny de 1926 d'un complot que porta la detenció dels generals Weyler, Aguilera, Batet i molts altres oficials i polítics i la sublevació avortada de Sánchez-Guerra a València (gener de 1929) que produïeix, com a fet connectat, el pronunciament d'un regiment d'artilleria a Ciudad Real. En aquests fets, intervenen els generals Queipo de Llano, López Ochoa i molts altres civils i oficials.

Després d'aquesta data, havent observat el general Primo de Rivera proves de desafecció per part de l'arma d'artilleria, dissolgué el cos (27 de febrer 1929) i tancà l'acadèmia de Segòvia *sine die*. En tot cas, en el curs de 1929, Espanya visqué sota l'amenaça constant de l'explosió d'un complot militar, amb filtracions polítiques.

Els obrers. — Davant del món obrer, la Dictadura seguí una doble tàctica. Davant dels caps i de les organitzacions de la Confederació Nacional del Treball (anarcosindicalista), no n'acceptà ni l'activisme més mínim. Un assalt al Banc de Terrassa provocà l'execució dels seus autors hores després d'implantar-se la Dictadura. Això fou suficient per fer desaparèixer durant anys les violències de l'activitat llibertària, demostrant-se una vegada més que l'anarquia social a Espanya és una manifestació de *parasitisme* dels governs febles. Una part dels dirigents anarquistes passaren a l'estranger i alguns foren condemnats, en diversos països, per delictes comuns. Altres es quedaren al país i no pertorbaren ni foren pertorbats. Aquesta assenyada política obrí un període de pau, de prosperitat i de benestar material considerable i, alhora, caracteritzà aquest període com un dels que costà menys sang i menys violències a la lluita política.

Amb el Partit Socialista Espanyol, la Dictadura seguí una altra tàctica: hi establí contactes que, si no arribaren a la formulació explícita d'un pacte, almenys donaren al socialisme el monopoli de l'activitat sindical i la intervenció amb caràcter d'exclusivitat en la *mise en marche* de la legislació del treball. Pocs dies després de l'accessió del Directori, el general duc de Tetuan visita la Casa del Poble de Madrid (socialista) i diu, per resumir, l'efecte que li ha produït que «en este centro se da al obrero una orientación buena y de ciudadanía». Forts d'aquesta benevolència, els socialistes passen a ésser els inspiradors de l'abundantíssima legislació social que, amb facilitat extremada i sovint amb desconeixement de la realitat del país, fabrica el ministre del Treball. Seguint les petjades de Largo Caballero, fet en aquesta època conseller

d'Estat, els socialistes entren en tots els organismes de nova creació, s'apoderen dels llocs de la burocràcia sindical, penetren en l'estructura mateixa de la vida econòmica del país. Aquests privilegis donen als socialistes la facilitat de crear un gran partit: es troben en una posició tan còmoda que la mateixa legislació, que els organismes legals mateixos, els hi proporcionen la carcassa del propi partit. Quan a la caiguda de la Dictadura és bandejada la fraseologia oficial i el ropatge retòric de la col·laboració de classes havent-se derrumbat es pot veure el que queda en peu d'aquest període, hom descobreix un Partit Socialista partit de classe, marxista, revolucionari i internacionalista admirablement enquadrat i organitzat i senyor de tots els organismes de la vida sindical.

Els contactes de Dictadura i Socialisme arribaven a ésser tan notoris que durant tot aquest període constituïren en el món demoliberal que combatia a Primo de Rivera un motiu d'escàndol. Es fa naturalment difícil de trobar llavors, en les conspiracions i complots que sorgeixen, noms socialistes. Aquests elements no semblen pas tenir pressa per enderrocar el que, quan tenen prou confiança, anomenen el feixisme abjecte. Però, augmentant en 1928-29 d'una manera visible la massa petitburgesa d'oposició a la Dictadura, hom destaca a Prieto en el moviment estrictament polític i, aixís, unes vegades utilitzant el conseller d'Estat i altres l'impetuós revolucionari de Bilbao, el Partit Socialista passa a ésser el lloc geomètric de tota la vida política nacional. Quan es formà el Comitè Revolucionari, hi entraren tots dos, Largo Caballero i Prieto, per indicar que l'obra que anaven a emprendre havia tingut en l'època de la Dictadura la preparació imprescindible.

Les forces econòmiques i les masses. — Com sempre que a Espanya l'ordre públic és assegurat d'una manera apreciable, això és, sempre que hi dominen les idees imperants normalment en els pobles constituïts, l'activitat econòmica fou esplendorosa durant aquest període. La iniciativa individual per ella mateixa, en

un grau infinitament superior a la iniciativa de l'Estat, que, en molts aspectes, en realitat no feu més que entorpir, fou suficient per crear un gran benestar material, per donar feina a tothom, per vigoritzar i portar el corrent econòmic a extrems desconeguts fins a la data. El capital entrà en una fase de confiança i es projectà copiosament sobre el país. Es modernitzaren les ciutats, les comunicacions, la vida material. El confort pogué democratitzar-se considerablement. Espanya feu un gran pas cap al to mitjà de benestar europeu. Les obres públiques municipals i generals entraren en un període de gran activitat. Malauradament, no totes tingueren la mateixa noblesa de principis i de procediments. Un cert *affairisme*, sorgit espontàniament del funcionament incontrolat de les corporacions públiques, es produí. La vida d'algunes corporacions municipals, sobretot, s'apesantí visiblement. Si la Dictadura no hagués viscut perpètuament en un terreny de precarietat política, aquest *affairisme* hagués pogut ésser dirigit sense majors mals pel país. El sentiment d'aquesta precarietat, però, donà origen a la campanya de les responsabilitats de gestió, campanya que des del primer moment presentà l'aspecte d'un moviment demagògic perillósíssim. Aquesta campanya fou liquidada amb un cop d'esponja en temps de la República, però el resultat polític ja havia estat obtingut: la campanya de les responsabilitats havia jugat amb *els seus equívocs i vidriositats* decisivament en el moment de la revolució del canvi del règimen (1931).

En tot cas, en 1929, Espanya dona la impressió, a través de les seves classes capitalista i mitja, que es comença a fatigar de la política que li ha reportat tants beneficis i tant de progrés material. El país ha sofert una transformació profunda. El benestar i el confort ha crescut a simple vista, la projecció sobre Espanya de totes les formes d'hedonisme que caracteritzen els països més rics ha tocat una mica a tothom de mania de grandeses, ha impulsat el desig d'ascensió social en moltíssimes famílies, ha fet passar a grans masses de la població d'unes formes de vida material, primitives per no dir pobres, a un to de confort evidentment costós i de manteniment difícil. La població universitària ha augmentat

considerablement. Les comoditats es popularitzen. Tot s'ha tornat fàcil i ningú vol sentir a parlar de sacrificis. Nuclis dilatats d'espanyols mantenen un to de vida comparable al dels nuclis similars del continent. Circula, com un fet indiscutible, el mite de que Espanya és un país ric. Les velles idees desmonetitzades però plenes de bon sentit, els vells prejudicis plens de saviesa, són substituïts per meres reaccions de tipus esportiu o gregari, per les fàcils elucubracions del progrés, per un sensorialisme agitat i buit. El país perd el ritme natural, la mesura, el seu caminar característic. És profundament revelador de la transformació interna que sofreix el país el de que l'observació més aguda i sistemàtica de l'home contemporani es produïeix a Espanya en aquesta època i és feta per un espanyol. En efecte: el llibre del professor Ortega y Gasset *La rebelión de las masas* és d'aquest període.

Quan ve el contracop fatal que aquestes etapes de progrés material sempre tenen, comença la divagació i hom entra en el desvarieig. Cal no ja aturar-se en la progressió empresa sinó fer marxa enrere... Dificil! Es perden de vista les nocions més elementals, per exemple la de que una de les causes de la prosperitat del període, la conjuntura econòmica internacional favorable, era circumstancial. Altres sospiten que un benestar lograt tan fàcilment s'augmentaria canviant de règimen polític. Hom para l'orella a les gratuïtes facilitats verbals dels demagogs, dels profetes, dels venedors de fum. La gent prefereix canviar d'idees a canviar la marca de l'automòbil. Quan es planteja el problema del règimen, és el capitalisme i la classe mitja el que dona l'empenya definitiva.

Algunes disposicions del Sr. Calvo Sotelo, ministre d'Hisenda de la Dictadura, en la seva última època, sobretot en el problema monetari i en l'emissió de l'emprèstit or, no foren pas encertades. Això reforçà la campanya de les responsabilitats de gestió i acabà de separar la burgesia de la Dictadura.

Els intellectuals. — Accentuant una tradició d'incúria lamentable, el regnat d'Alfons XIII no vegé realitzat cap esforç d'atracció

dels intel·lectuals del país. Aixís és que l'opinió pública visqué des de principis del segle fins a la data de referència aquest fenomen singular: vegé durant trenta anys, quotidianament, com es produïa, sense contrapartida apreciable, una crítica feroç, implacable, de les institucions, dels seus homes, de les accions més nobles—crítica realitzada pels esprits més dotats i més àgils del país. Vegé, aixís mateix, una glorificació constant de tots els noms, de tot allò que tenia un sentit anàrquic, antisocial i destructor. La paraula intel·lectual passà a ésser sinònim de revolucionari en el sentit més estricte del mot. És impossible de separar la vida intel·lectual de l'activitat més inferior de la política. Hom perd tot sentit de l'equanimitat i de l'objectivitat. Hom crea, a través d'aquesta crítica, una idea d'Espanya que, després, en voler ésser portada a la pràctica pels polítics de la República, es demostra utòpica i pertorbadora i origina una psicosis de deliri.

L'intel·lectual, en aquesta època, és, de fet, un ésser extrasocial. Alguns viuen relegats a una vida universitària pobríssima. Altres resten a la disposició de qualsevol comerciant de sistemes polítics o socials. Els de més enllà romanen en una solitud tremenda. La premsa, àdhuc la més ortodoxa, s'omplena de filtracions dissolvents i anàrquiques. Allò a què és sempre tan sensible l'intel·lectual, vull dir a exercir la vanitat davant dels seus semblants, l'intel·lectual espanyol només ho logra passant a nodrir els camps més primaris de la política. És impossible d'imaginar, en aquest període, un intel·lectual espanyol que de més a prop o de més lluny no hagi servit l'anarquia.

No es podria pas sostenir que la Dictadura tractà en un sentit o altre de modificar aquest estat de coses. No. No influí en cap problema intel·lectual de tipo profund com han fet altres règimens totalitaris anteriors o posteriors. Fou restringida la crítica de tipo polític o, millor dit, expressada amb llenguatge polític, però les altres formes de discussió, infinitament més perilloses, foren ignorades. La Institución Libre de Enseñanza tingué plena llibertat d'acció. D'un règimen llarg i de vertadera eficàcia com la Dictadura, se n'hauria pogut esperar almenys la reforma del segon ensenyament amb la instauració del batxillerat clàssic...

Res no fou fet i tots els ferments de dissolució foren mantinguts. Els proposats dictatorials a la Instrucció Pública han deixat un record de confusió i d'incapacitat. La crítica que els intel·lectuals feren de la Dictadura es pot senyalar amb dues paraules: consideraven que el règimen era grotesc. El tractaren, en conseqüència, amb fàcils ironies, que Unamuno en la inacció de l'exil converteix en sonets.

Per donar una idea de la penetració de la crítica intel·lectual en la vida del país, recordarem només que fou en aquesta època quan es produí l'entrada dels estudiants espanyols, gairebé com un tot, en el partit de la revolució. Es formà la FUE (Federación Universitaria Española) que intervé no solament en la polèmica política sinó, més tard, com a força de xoc, al carrer.

Els suports de la Dictadura: la Unión Patriótica i l'Asamblea Nacional. — En el moment d'accedir al poder, el general Primo de Rivera encarnava una vastíssima zona de l'opinió pública, però no tenia pas un partit al seu costat. El partit el creà més tard, una vegada encimbellat i de dalt estant, i li donà un nom que constitueix, teòricament almenys, un programa: Unión Patriótica. Als seus afiliats, el Dictador donà l'usdefruit dels càrrecs polítics i, quan aquest usdefruit s'acabà, el partit es volatitzà en l'èter impalpable.

El pas de la Unión Patriótica per la societat espanyola fou considerat de cop i volta sense transcendència ulterior; de fet, la formació d'aquest partit comportà un element de destrucció jeràrquica que equivalgué a una revolució.

La política anterior havia captat en els seus rengles a totes aquelles persones que havien demostrat alguna condició d'adaptabilitat a la marxa i a la vida del país. La jerarquia política, la màquina electoral, l'administració de les zones rurals, sobretot es nodria d'aquestes persones, generalment modestes i abnegades, d'una indubtable qualitat moral, acostades al poder públic, d'autèntic arrelament en el país. Al costat d'aquestes masses, quedaven, com és natural, a tot arreu, petits grups d'inadaptats, de

protestataris professionals, d'irreductibles a la convivència política. Aquests grups, en constituir-se la Unión Patriótica, vegeren una possibilitat única d'intervenció i hi entraren; les insígnies de l'autoritat recaigueren sobre aquests elements i amb aquest caràcter es dedicaren a perseguir els homes i a triturar l'obra de la classe política anterior metòdicament. Tan bé ho feren i amb tanta menuda perfídia treballaren que, quan calgué posar en marxa altra vegada la maquinària política del país, l'esforç s'estrellà contra un desconjuntament definitiu. És en aquest sentit que es pot dir que la labor de la Unión Patriótica fou destructiva.

Primo de Rivera creà una «Asamblea Nacional», els membres de la qual foren escollits per ell mateix: tècnics, professors, amics, persones conegudes més o menys i per una o altra raó. Malgrat la cura que hom posà en aquesta selecció, l'Asamblea visqué moments d'inesperada discussió, moments que disgustaren el Dictador. L'Asamblea Nacional ha deixat un record d'inconsistència i de buidor.

Caiguda de la Dictadura. — El 31 de desembre de 1929, el general Primo de Rivera analitza en una nota oficiosa el panorama nacional i constata, amb malinconia, l'allunyament del país de la seva política. Diu:

Las clases aristocráticas, porque entienden algo mermados en los propósitos de la Dictadura los privilegios que les otorgan determinados puestos en el Senado, se resisten a aceptarlos y se distancian de la Dictadura y de su futuro programa. Y los conservadores se niegan a sumarse a la Dictadura y sus planes porque se han aferrado al artillugio de la Constitución del 76. Y los que más afinidades mantienen con la Iglesia porque, a pesar de las palabras y hechos constantes de la Dictadura en relación y acatamiento de ella no llega tal vez al punto máximo que incluyen en sus idearios, tampoco asisten a la Dictadura ni aplauden sus propósitos. Y la banca y las industrias, que han doblado sus caudales, porque pagan, no más, pero sí más estrictamente los tri-

butos que les corresponden; y la clase patronal por que la Dictadura se interesa para que al obrero no falten leyes de previsión y de justicia social; y los funcionarios porque, aunque gran número han logrado mejor retribución y todos más prestigio y disminución de descuentos, pero se les exige más puntualidad y trabajo; y la Prensa, por causas que a todos bien alcanzan, y otros sectores, por razones deleznable como las apuntadas, no apoyan con calor a la Dictadura ni su evolución y se suman inconscientemente a los que dicen que ya es vieja, cosa en la que no les faltaría razón sino comprometiesen su herencia, propugnando como solución al problema volver al punto de origen como si siete años hubiesen podido bastar—se precisaría el transcurso de una generación, treinta o cuarenta años para sanear la laguna y extirpar los anofeles.

Amb aquest document, el Dictador mateix constata l'enriment de l'atmosfera política i l'entrada en l'etapa definitiva. Aquesta etapa dura poc, a penes un mes, durant el qual són llançats a la circulació tota mena de rumors sobre la imminent explosió d'un cop d'Estat la direcció del qual és assumida, segons la veu pública, pel general Goded i els Srs. Maura i Burgos Mazo, a part d'altres personalitats militars i civils de l'oposició. El general constata l'hostilitat d'alguns, l'allunyament dels altres, la indiferència de gairebé tothom, i fa una apel·lació als seus companys d'armes—els capitans generals de les regions militars—, preguntant-los alhora si creuen que ha de continuar en la direcció de l'Estat. L'exèrcit, a través d'aquestes autoritats, li falla en bloc. Sense esperar l'arribada de les respostes dels capitans generals, el Sr. Primo de Rivera presenta la dimissió al rei el 28 de gener de 1930. Surt al cap de poc de Madrid i, via Barcelona, es trasllada a París, a on mor, a l'hotel Pont-Royal, enmig d'una imponent solitud, el 16 de març següent.

La sorpresa de l'opinió fou considerable. Aquesta sorpresa esdevingué els primers dies, en el corrent revolucionari, exaltació verbal. En el món polític, la desorientació imperà, però un fet semblava emergir de la confusió general. El rei que, recollint

uns imponderables, havia l'any 1923 deixat el pas lliure a la Dictadura, se'n despenia, set anys després, en virtut del mateix dret d'interpretació de la voluntat de l'opinió pública. La institució monàrquica, a primers de 1930, semblava, en un mot, disposar d'una eficàcia plena.